

Huismus; de nationale knuffelvogel

C. van Deursen

De glorie tijd van de Huismus viel, in mijn beleving, in de beginnende tweede helft van de vorige eeuw. De tijd van herrijzend Nederland, dat toen aan de omslag begon van agrarische natie naar een meer industriële. In die nadagen was het nog al paardentractie wat de klok sloeg. De kolenman, groenteboer, schillenman, aardappelboer, petroleumboer, scharenslijper, bloemenventer, visboer en nog een reeks andere beroepsbeoefenaren hadden paard en wagen. Het stadse straatbeeld toen werd belangrijk bepaald door die transportvorm. Bij langdurige stops, of bij een rustpauze, kreeg het paard een haverzak omgehangen om zijn energie weer aan te vullen. Innemen betekende ook uitladen en al snel vormde zich achter het rustende paard een hoop dampende vijgen. Al even snel verschenen daarbij de mussen! Ze sloegen, vanaf de dakrand, het komend en gaande verkeer in de straat kennelijk rustig gade om op het juiste moment toe te slaan en uit de paardenvijgen onverteerde haverkorrels te zoeken! Het leek wel het stapelvoedsel van *Passer domesticus* in die tijd. Niemand die naar die vogels omkeek of er speciale belangstelling voor had. Daarvoor was hij te ordinair, niet zeldzaam genoeg en qua verenkleed redelijk onopvallend. De Huismus was er altijd en overal: cultuurvolger avant la lettre. Gek eigenlijk dat de vogel die eeuwenlang onze nabijheid zocht nooit een goede passende bijnaam kreeg, want verder dan bijv. strontpikker, tarwemus of potmus kwamen we niet. De eerste twee verklaren zichzelf, de derde verdient enige toelichting. In de tijd dat vogelbescherming nog moest worden bedacht en vrijwel alle planten en dieren op hun gebruiks nut werden beoordeeld en getest, werd de Spreeuwenpot, misschien wel Mussenpot, bedacht. Het was een "nestkast" van aardewerk, met een invliegopening aan de voor- en een uitneemopening aan de achterzijde. Die laatste hing tegen de muur. Eitjes en jonge vogels konden zodoende eenvoudig worden geogst om het dagelijks maal mee aan te vullen.

In "Jacht-Bedrijf" een handschrift uit 1633, van de luitenant houtvester (hoofdjachtopziener) van Holland en Zeeland, staat "*de steenmus (huismus) is seer soet en goet om t'eten, niet vet maar vleijsigh (vlezig)*". Daarom waren er toen tal van lieden heel blij te maken met een dode mus; iets dat vandaag duidelijk minder wordt gewaardeerd. De bij grote warmte van het dak tuimelende dieren zijn ook nu nog een bekend, maar ongeloofwaardig, fenomeen. Daarvoor zijn mussen toch echt te slim.

Huisemus, man. Foto Lars Buckx.

Die slimheid, gepaard aan een enorme eetlust, maakte de Huisemus gehaat bij de landbouwers. Gigantische mussenzwermen bezochten ooit de korenvelden, de halmen knakten onder het gewicht van al die vogels, en enorm veel graan werd opgevreten. Ook met kleine peulvruchten wisten ze raad. In 1763 schreef iemand: *“Inzonderheid doet de huisumus den landman schade in het graan, doch erwtten worden van hetzelfde niet minder gespaard, latende niets dan ledige peulen over. En het allerergste is, dat zij op groene erwtten nog meer zo veel als de menschen zyn verslinderd.”*

Misschien dat Huisussen toen vergeleken konden worden met de indrukwekkende, angstaanjagende zwermen van de Zwartmasker-roodbekwever (*Quelea q.*), de algemeenste vogel van Afrika, nu. In de oudheid zou de Huisumus het volk van de Meden (Meden en Perzen) tot volksverhuizing hebben genoodzaakt, door zijn vraatzucht. De lezer van nu kan zich dit niet voorstellen. Bierbrouwers en jeneverstokers hadden ook niets op met mussen omdat ze uit voorraadschuren en van de droogzolders met gerst en tarwe, graag hun graantjes mee pikten! Daarom werden mussen in de jaren zestig nog te vuur en te zwaard bestreden onder aanvoering van het toenmalige Ministerie van Landbouw.

Huisvrouw, vrouw. Foto C. v. Deursen.

Jute zakken voor het transporteren van granen verdwenen, en ook voor andere, voor mussen begeerlijke producten, werden “slimme” oplossingen bedacht. Moderne landbouw laat Huisvrouwen weinig kansen. Graan wordt gelijktijdig gemaaid én gedorst en vervolgens meteen in afgesloten silo's opgeslagen. Huisvrouw en Huisvrouwvrij!

Nu mussen schaars zijn geworden is de belangstelling en appreciatie sterk gestegen. Mussen worden nu vaak gewaardeerd als vogels die wat leven in de brouwerij brengen. Op stadsterrassen, strandpaviljoens en bij restaurants worden ze soms zelfs gevoerd. In Artis is het eten van een appelpunt bij de koffie vragen om moeilijkheden. Ze zijn soms zo brutaal, dat zij het bestelde appelgebak al consumeren nog voor het op Uw tafel is gezet.

Taxonomen brachten de mussen onder bij de enorme familie van de wevervogels (*Ploceidae*). Huisvrouwen maken ook wel nesten die een oppervlakkige gelijkenis vertonen met de bolvormige nesten, met zijingang, van de echte wevers. Toch is een Huisvrouwnest nooit zo kunstig gevlochten als wevervogels dat kunnen. Echte wevers zijn het dus niet, daarom zijn ze binnen de familie wevervogels ondergebracht in de onderfamilie van de musachtigen (*Passerinae*). In het Haagse Zuiderpark maakten de mussen van gemaaid gras vroeger grote bouwsels in struikpartijen, waarin gezamenlijk gebroed werd. In de Rotterdamse diergaarde Blijdorp (een huidig erkend mussenbolwerk), maken mussen nu diezelfde weverachtige nesten in stallen, bomen en struiken.

De Huismus maakt deel uit van het geslacht *Parus*, dat 15 soorten telt. Daar hoort ook de Ringmus (*Passer montanus*) toe en de Zuid-Europese Spaanse mus (*Passer hispaniolensis*), die als aparte soort wordt beschouwd. Waar beide soorten naast elkaar voorkomen komen de nodige bastaardvormen voor. Maar er zijn ook gebieden waar beide soorten strikt gescheiden leven. Italië heeft de Italiaanse mus (*Passer d. italiae*) of tegenwoordig als aparte soort beschouwd: *Passer italiae*, maar er zijn nogal wat tussenvormen. Huismussen komen voor van West Europa tot boven de poolcirkel en in oostelijke richting tot in China. Daar was hij zelfs zo talrijk dat Mao's "verdelgingsoorlog van de vogels" daarin zijn oorsprong vond.

In Afrika komen diverse ondersoorten van de Huismus voor; in Algerije, Tunesië en Egypte. Zoals in meer voormalige Britse mandaatgebieden werd de Huismus in de zuidpunt van Afrika door de mens geïmporteerd. Hetzelfde gebeurde met de Huismussen in Noord-Amerika, Australië en Nieuw-Zeeland. Het zegt wel iets over het aanpassingsvermogen van deze soort. Maar dat ging niet overal zo. Naar de Nederlandse Antillen werd de Huismus door geestelijken meegebracht. Opvallend is daar dat ze zich nauwelijks over de eilanden verspreiden maar hun heil blijven zoeken in de buurt van een fraterhuis op Aruba en rond het Natuurmuseum op Curaçao. De omstandigheden zijn daar, zelfs voor de weinig kritische Huismus, kennelijk te gortig.

Mussen operen meestal in groepen, leven sociaal en broeden meest in kolonies. Die variëren van erg klein tot vrij groot. Mussen houden van elkaars gezelschap. Door die sociale interactie trekken ze gezamenlijk naar voedselgebieden. Mogelijk wordt informatie over plaatsen waar eten te halen valt ook via de sociale contacten op de gezamenlijke slaapplekken "doorgegeven". Een troep mussen ontdekt een voedselbron en valt daar massaal op aan. Tussentijds vliegen ze regelmatig de dekking van struiken en bomen in, om even later weer voorzichtig terug te keren. Het lijkt vaak om niets te gaan, maar als er een Sperwer in de buurt is ligt de reden voor de hand. In dat geval vliegen ze in wanorde weg, na het uiten van een duidelijk als waarschuwingskreet herkenbaar geluid, en houden zich gedeisd in de dekking. De Engelse naam Sparrow Hawk is niet voor niets ooit aan de Sperwer zijn gegeven! Huismussenkolonies zijn samengesteld uit oudere mussen, met een sterke plaatstrouw, aangevuld met rondzwerfende overtollige jonge vogels van kolonies in de buurt. De grootste kolonies komen uiteraard daar voor waar zowel nestgelegenheid als voedselgebieden zijn. Binnen zo'n kolonie zijn de plaatsen, die dicht bij de voedselbron liggen, het eerst bezet.

De Huismus heeft niet bepaald een opvallende levensstijl. Zijn dag begint als andere vogels allang aan het zingen zijn. Voedsel zoeken, collectief tsjilpen, gezamenlijk stofbaden nemen en daarna collectief poetsen

zijn in feite de hoogtepunten in het mussenbestaan. Er is een zekere hiërarchieke rangorde waarneembaar, maar hoe gezellig ook, ze houden afstand. Ook van elkaar. De nacht wordt alweer collectief doorgebracht op een slaappleaats. Dat is vaak het nest, maar het kan ook een heester zijn waarin een groep bij elkaar blijft zitten. Bosuilen weten deze plaatsen feilloos te vinden en menig Huismus kwam daar aan zijn einde. Huismussen eten gevarieerd. De hoofdmoot bestaat uit granen, gras- en onkruidzaden en in geringe mate uit weke insecten, spinnetjes e.d. Huismussen kunnen heel goed rupsen van eikenspanners, die aan lange spindraden naar de bodem komen zakken, uit de lucht kunnen plukken. Ook het vangen van Maartse vliegen (*Bibio marci*) gaat ze heel goed af. Het menu wordt sterk door de plaats bepaald waar de mussen huizen. In stedelijk gebied zullen meer broodkrumels en afval gegeten worden dan insecten. 's Winters komen ze in de tuin op de voedertafel en op vetbollen. Met die laatste hebben ze veel moeite, want evenwichtskunstenars zijn het bepaald niet.

Huismusmannetjes zoeken al vroeg in het jaar, in maart-april, naar een goede nestgelegenheid. De paarvorming is sterk gebonden aan de nestplaats, waarbij holtes voor het nest de voorkeur genieten. Die holte bevindt zich onder dakpannen, waar de Huismus duidelijk concurreert met de Gierzwaluw, in allerlei spleten en holtes, zelfs in oude spechtengaten. Boomnesten komen maar schaars voor. Hoewel het lijkt dat mussen onder dakpannen echt "onder de pannen", dus veilig zijn, is vastgesteld dat Kauwen jonge mussen onder de dakpannen vandaan kunnen halen. In Rotterdam worden ook nesten gebouwd tussen de letters van reclameverlichting, want Huismussen gaan met hun tijd mee! Heeft een mannetje een geschikte nestplaats gevonden dan wordt onder luid getjilp een vrouwtje gelokt. Zij weet wel waar ze aan begint! Twintig paringen achtereen en op sommige dagen wel driehonderd keer zijn geteld! Beide vogels slepen nestmateriaal aan zoals allerlei sprietjes, strootjes en takjes, meestal slordig in elkaar gestoken en soms voorzien van een overkoepeling mits er plaats voor is. Het interieur is van donsveertjes, mosjes en ander zacht materiaal. Daarin ligt al snel het eerste ei. Mussen zijn trouw voor het leven. Bij een opengevallen plaats komt al gauw een nieuwe partner opdagen. Mannetjes, die wat lang bij een nest wegblijven, merken al snel dat er concurrentie ontstaan is. Een gemiddeld mussenlegsel is ruim 4 eieren groot en het broedseizoen loopt van april tot augustus. Meest worden 2 of 3 broedsels grootgebracht. Wanneer het legsel compleet is begint het vrouwtje te broeden. Het mannetje voert haar niet, zit bij haar afwezigheid wel eens op de eieren, maar doet dat nooit 's nachts. Na gemiddeld 18 dagen komen de kale jongen uit het ei en wegen 2 á 3 gram. Na nog eens 16 dagen vliegen ze uit met een gewicht van zo'n 24 gram. Hard werk voor de ouders dus, omdat de jongen met insecten worden gevoerd en Huismussen geen echte insectenvangers zijn. Vooral zachte insecten vallen in de

smaak. Zijn de jongen ouder, worden ook grotere rupsen gevoerd. Bij het uitvliegen zijn de jongen overigens al voor 30% op plantaardig voedsel overgeschakeld. Ze worden nog 14 dagen gevoerd en moeten dan op eigen benen staan. Na een maand maken ze deel uit van de sociale groep en eten mee op de foerageerplaatsen. Na het broedseizoen ruien zowel de jongen, die dan hun tweede kleed krijgen, als de oude vogels. Jong en oud zijn dan niet meer te onderscheiden. Na de rui hebben de rugveren lichtbeige randen die er in de loop van een jaar weer afslijten, waardoor de Huismus een valere kleur krijgt. De zwarte bef, die de mannetjes in de broedtijd hebben, ontstaat door slijtage van de buitenranden van de borstveren.

Er is onderzoek gedaan naar verschillen van mussenpopulaties in landelijk (ruraal) en stedelijk (urbaan) gebied. Bij het laatste is onderscheid gemaakt in halfstedelijk (suburbaan) en echt stedelijk (urbaan) gebied. De Huismus dichtheden liepen sterk uiteen, maar de verschillen waren veel kleiner zijn als ze gerelateerd werden aan de bebouwde oppervlakte. 45%, waar ook nog veel groen aanwezig was. Tijdens dat onderzoek werden mussen gevangen. Een oude Huismus laat zich niet gauw een tweede keer vangen, in tegenstelling tot juveniele. Bierbrouwers en jeneverstokers hadden ook niets op met mussen omdat ze uit voorraadschuren en van de droogzolders met gerst en tarwe, graag hun graantjes mee pikten! Daarom werden mussen in de zestiger jaren nog te vuur en te zwaard bestreden onder aanvoering van het toenmalige Ministerie van Landbouw. Bierbrouwers en jeneverstokers hadden ook niets op met mussen omdat ze uit voorraadschuren en van de droogzolders met gerst en tarwe, graag hun graantjes mee pikten! Het is merkwaardig dat de Merel de Huismus van de comfortabele eerste plek, als meest voorkomende broedvogel in Nederland, verdreef.

Van de 1-2 miljoen Huismusbroedparen in de periode 1973-1977 daalde de schatting tot 0,5 tot 1 miljoen in de periode 1998-2000 en de neerwaartse trend lijkt nog steeds niet omgebogen. De achteruitgang is duidelijk, maar de oorzaken veel minder. Er wordt gedacht aan afname van nestgelegenheid, maar een verslechterde voedselsituatie zou wel eens de belangrijkste oorzaak kunnen zijn. Een onderzoeker probeerde de achteruitgang van de Sperwer op de ZW-Veluwe te verklaren. Zijn conclusie is dat die niet te wijten kan zijn aan afname van het voedselaanbod, maar vermoedelijk ligt in de kwaliteit daarvan.

Huisumus jong, gevangen op de vinkenbaan. Foto Lars Buckx.

De landelijke afname van de Huisumus was niet af te lezen aan het aandeel Huisumus in het voedsel van de Sperwers. Huisumussen in het voedsel waren in 1998 zelfs significant hoger dan in 1992-1993. Conclusie mag zijn dat de eens bekendste vogel van Nederland er een is geworden die veel vraagtekens oplevert. Daarom staat de Huisumus ineens volop in de belangstelling. Hopelijk wordt hij er zelf beter van!

Het buitenland biedt een ander beeld. Weliswaar verdween hij recent totaal uit Londen City, maar in bijv. Berlijn en Madrid (toch ook drukke steden met veel verkeer) valt het grote aantal Huisumussen op, zeker vergeleken met de Nederlandse situatie. Ook de berichten uit de Verenigde Staten, waar de soort in de negentiende eeuw werd uitgezet, zijn niet negatief. Vergiftiging door residuen uit uitlaatgassen, zoals wel is verondersteld, spelen kennelijk geen bepalende rol.

Literatuur:

- Blok, H. & H. ter Stege. De Nederlandse Vogelnamen en hun betekenis. 1995.
- Burg, A. van den, De achteruitgang van de Sperwer (*Accipiter nisus*) op de ZW-Veluwe. *Limosa* 75, 4, 2002
- Heij, H.J. Comparative ecology of the house sparrow (*Passer domesticus*) in rural, suburban and urban situations. 1985
- Matthey, I. Vincken moeten vincken locken. Hilversum 2002,
- van der Plas - Haarsma, M. De Huisumus. Utrecht 1980
- SOVON .Atlas van de Nederlandse broedvogels. 1987
- Voous, K.H. Atlas van de Europese vogels. Amsterdam 1960
- Jansen.E., *Caprimulgus*, jrg. 2, 4-2003, 20-28